

ВІДГУК

офіційного опонента Марченка Олега Миколайовича, доцента кафедри історії України та всесвітньої історії Центральноукраїнського державного університету ім. В. Винниченка на дисертацію Герасименко Вікторії Вікторівни

на тему: «Міські голови Одеси другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: просопографічний портрет», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю: 032 «Історія та археологія»

1. Актуальність теми роботи.

Одним із факторів, який набуває особливої ваги на сучасному етапі державотворення в Україні, є не лише побудова ефективної державної влади, а і створення повноцінної системи міського самоврядування. Сьогодні для молодих науковців є можливості без ідеологічного примусу, використовуючи різні методологічні підходи й методичні принципи, послуговуючись працями вітчизняних, іноземних авторів, залучаючи в науковий обіг раніше невідомі джерела, поступово переосмислювати ідеї самоврядування, ролі осіб (міських голів, гласних міських дум, підприємців, меценатів та ін.) у житті окремих міст, до ґрунтовного неупередженого вивчення політичного, економічного, соціального, культурного розвитку минулого міст України.

Важливим напрямком розвитку історичної науки сьогодення є активізація історико-краєзнавчих пошуків. Історія півдня України й, зокрема, Одеси, завжди займала вагоме місце серед найактуальніших проблем не лише з науково-пізнавальної точки зору, а й у контексті виявлення історичних коренів сучасних проблем і шляхів їхнього розв'язання.

Сьогодні важливо використати все те цінне, що було напрацьовано і перевірено вітчизняною громадсько-політичною практикою міських голів, міських дум насамперед Одеси, у сфері організації роботи думи, управи, фінансової сфери, торгівлі, промисловості, правопорядку, пожежної, санітарної безпеки, благоустрою, інфраструктурних проєктів, освіти, науки, культури, беручи на озброєння пристосовані до умов України конструктивні моменти міського самоврядування минулого.

2. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення.

Структура та обсяг дисертації визначаються метою, завданнями та предметом дослідження і складається із вступу, 4 розділів (1 розділ містить 3 підрозділи; 2 розділ – 9 підрозділів, 3 розділ – 9 підрозділів, 4 розділ – 6

підрозділів), висновків, списку використаних джерел (53 найменування – архівні матеріали, 452 – опубліковані джерела, мемуари, довідкові видання, преса та ін.) і 90 найменувань літератури та 13-ти додатків.

Загальний обсяг роботи складає 268 сторінок друкованого тексту: 10 сторінок – анотація, 4 сторінки – список опублікованих праць за темою дослідження, 183 сторінки основної частини, 46 сторінок – список використаних джерел та літератури, 19 сторінок – додатки.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету й основні завдання кваліфікаційної роботи, визначено наукову новизну й особистий внесок здобувача, висвітлені методологічні принципи, практична значущість роботи, описано методи, які були використані в дослідженні, наведені дані щодо апробації та публікації матеріалів дисертації.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» проаналізовано джерельну базу, основні історіографічні напрямки і підходи щодо розгляду і вивчення постатей міських голів Одеси та їхньої діяльності, з'ясовані принципи та методи дослідження, використання автором термінологічного апарату.

У другому розділі «Формування особистості та життєвий шлях міських голів» сформовано колективний просопографічний портрет дев'яти міських голів Одеси другої половини ХІХ – початку ХХ ст., яких об'єднувала думська, управлінська з міського самоврядування, громадська діяльність та інші обставини життя.

Третій розділ «Діяльність міських голів в адміністративній, соціальній, економічній сферах» спрямований на висвітлення ініціатив та пропозицій дев'яти міських голів Одеси в адміністративній, соціальній та економічній сферах, показана їхня практична робота на покращення життя містян.

У четвертому розділі дисертаційної роботи «Діяльність міських голів в освіті, культурі та сфері охорони здоров'я» описано роботу дев'яти міських голів Одеси в освітній, науковій, театральній, благодійній та санітарній сферах, що позитивно вплинули на життя містян.

Висновки за результатами виконання дисертаційної роботи є логічними, відповідають поставленим завданням, підкреслюють наукову новизну та повною мірою відображають результати дослідження.

Список використаних джерел і літератури свідчить про те, що під час роботи було віднайдено й розглянуто значний обсяг архівних, опублікованих джерел, проаналізовано сучасні результати наукових досліджень із питань міського самоврядування ХІХ – початку ХХ ст.

Ознайомлення із текстом дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою, змістом, оформленням вона відповідає вимогам, що ставляться до даного виду робіт і є завершеною науковою працею. Кваліфікаційна наукова робота написана з правильним вживанням історичної термінології. Стиль викладення матеріалів є науковий, між частинами дисертації наявний чіткий зв'язок і послідовність. Спосіб подання матеріалів дослідження, висновків забезпечують легкість та доступність їх сприйняття.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота відповідає науковому напрямку кафедри історії України Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова й виконана на рамках двох планових тем кафедри: № 163 «Процеси модернізації в Наддніпрянській Україні: соціально-економічні трансформації, традиції європейської інтеграції, інтелектуальна рефлексія» (номер держреєстрації 0116U005559) та № 325 «Формування модерного суспільства на півдні України у світовому контексті: витоки, тенденції, феномени» (номер держреєстрації 0122U200054).

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків.

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій забезпечено коректним використанням В. В. Герасименко архівних, опублікованих джерел, детальним аналізом наукової літератури з питань місцевого самоврядування.

Достовірність отриманих результатів забезпечується:

- публікацією 7 статей у провідних фахових виданнях України й за кордоном, включених до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus;
- публікацією 13 статей в інших наукових виданнях України;
- апробацією отриманих наукових результатів на 13 всеукраїнських і міжнародних наукових та науково-практичних конференціях.

5. Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна.

Основні наукові результати та висновки дисертації пройшли апробацію під час 13 всеукраїнських і міжнародних наукових конференцій та знайшли відображення в публікаціях у фахових виданнях. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано В. В. Герасименко 20 наукових праць, серед яких: 5 статей у провідних фахових виданнях України (1 стаття в співавторстві, де особистий внесок автора 50%), 2 статті в наукових фахових виданнях, що входять до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus, 13 праць – в інших наукових виданнях України, у матеріалах і тезах конференцій (2 статті в співавторстві, де особистий внесок автора 50%).

Дисертантка отримала наступні наукові результати:

- уперше висвітлено постаті дев'яти міських голів Одеси другої половини XIX – початку XX ст. С. Воронцов, М. Новосельський, Г. Маразлі, В. Лігін, П. Крижановський, П. Зелений, В. Протопопов, М. Мойсеєв, Б. Пелікан через створення їхнього комплексного портрету: досліджено і проаналізовано походження, становлення, освіта, кар'єра, здобутки, сімейний стан, формування особистості кожного міського голови під впливом його родини, близького оточення і професійного кола на тлі історичних подій;
- уперше впроваджено до наукового обігу джерела з архівних фондів Державного архіву Одеської області, зокрема, формулярні списки про службу декількох міських голів, а також нарративний матеріал сучасників задля розширення та підтвердження інформації стосовно життя та діяльності міських голів;
- уперше перекладено частину франкомовних листів 1837, 1847–1853 рр. М. Воронцова з родинного архіву Воронцових, де згадується його син – міський голова С. М. Воронцов;
- уперше визначено комплекс особистісних пропозицій та ініціатив міських голів із контекстом їхнього подальшого розвитку (з'ясовано ланцюжки тогочасних прийнятих рішень) і пріоритетні напрями роботи очолюваними ними органів міського самоврядування, з'ясовано роль і внесок кожного з міських голів у розвиток Одеси;
- отримали подальший розвиток дослідження питань організації міського господарства, благоустрою Одеси в другій половині XIX – початку XX ст. під впливом реформ та лібералізації життя, а також визначення ролі дев'яти міських голів у розв'язанні проблемних питань Одеси;
- уточнено та доповнено біографічні дані дев'яти міських голів, історію розвитку питань міського господарства Одеси.

6. Практичне значення одержаних результатів.

Цінність наукових результатів роботи полягає в тому, що в ній запропоновано рішення важливого наукового завдання – комплексне історичне дослідження у якості просопографічного портрету дев'яти міських голів Одеси другої половини XIX – початку XX ст. у рамках проблематики персоналізації історії міського самоврядування півдня України.

Практичне значення результатів роботи зумовлене тим, що здобувачкою розширений історичний контекст дослідження історії Одеси та історії міського самоврядування через врахування діяльності дев'яти міських голів другої половини XIX – початку XX ст.

Результати роботи можуть бути впроваджені в навчальний процес закладів вищої освіти при викладанні спеціальних курсів, шкільного курсу «Одеса – моє рідне місто», міжнародних проєктів із дослідження історії міст.

7. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

За результатами аналізу дисертаційної роботи та публікацій автора порушення академічної доброчесності не виявлено. Елементи фальсифікації чи фабрикації тексту в роботі відсутні.

8. Зауваження та рекомендації до дисертації.

Суттєвих недоліків до дисертації В.В. Герасименко немає, проте, як будь-яка творча праця, кваліфікаційна наукова робота дисертантки не позбавлена деяких зауважень, запитань чи дискусійних положень. Зокрема:

До розділу 1.

- При аналізі вивчення зазначеної теми в історичній літературі, на нашу думку, В.В. Герасименко слід було б використати дисертаційне дослідження С.М. Стременовського, який вивчав становлення органів місцевого самоврядування в м. Одесі в середині ХІХ ст. і звертав увагу на Положення про громадське управління м. Одеси 1863 р., характеризував діяльність міського голови С. Воронцова, виявляв чинники, які позитивно, так і негативно впливали на діяльність реформованих органів міського самоврядування Одеси (Стременовський С.М. Місцеве самоврядування м. Одеси в середині ХІХ століття: історико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2000. 20 с.). Також дисертанткою бажано було б звернути увагу на дисертацію В.М. Крижанівського, у якій, зокрема, досліджено діловодну й актову документацію Єлисаветградської міської думи й управи, з'ясовано організаційні принципи функціонування міської канцелярії і наведені приклади порівняння її управлінської діяльності з іншими містами, у тому числі й Одеси (Крижанівський В.М. Джерела з історії Єлисаветградського міського самоврядування (червень 1871 – лютий 1917 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2012. 20 с.).

До розділу 2.

- Описуючи характер С.М. Воронцова, В. Герасименко вслід за спогадами лікаря Е. Андреєвського, К. Скальковського зазначає його вразливість, підупадання під вплив колег, дружини (с. 65-66) і така характеристика міського голови підсумовує підпункт розділу, що, на нашу думку, є не повною характеристикою особи С.М. Воронцова. Наведені

дисертанткою дані свідчать, наприклад, про його дисциплінованість, відповідальність, справедливість, сміливість (с. 64-65), а в розділі 3 В. Герасименко приводить факти конфліктних ситуацій С. Воронцова з комітетом зі спорудження мостових 1865 року (там принципова позиція С. Воронцова знайшла схвалення в міській думі) (с. 118), з градоначальником М. Шидловським, у яких міський голова «дав відсіч адміністративному тиску» (с. 119). Тобто, оцінка діяльності міського голови С.М. Воронцова на своїй посаді потребує уточнення.

- При характеристиці міського голови Г.Г. Маразлі (підпункт 2.3.) дисертантка резюмує: «...Григорій Григорович був звичайною людиною, управлінцем, з гарним бізнес чуттям, що в будь-якій справі орієнтувався і міг оцінити свою користь і прибуток». На нашу думку, зазначена характеристика Г.Г. Маразлі не зовсім відповідає викладеним автором у параграфі судженням сучасників, дослідників його життєвого шляху, діяльності. Щодо визначення «звичайна людина» – це применшення його впливу в Одесі, підприємницький хист, організаторські здібності так, а де ж оцінка благодійних, меценатських спроможностей Маразлі, на що вказували (і це дисертантка сама зазначає), наприклад, О. Бачинська, С. Вегерчук, Ф. Самойлов (с. 77), П. Герлігі (с. 80), С. Боровий, який називав його «батьком міста» (с. 80), а також розкриття його кроків у розділах 3, 4.

- При характеристиці думської, громадської, управлінської, підприємницької та іншої діяльності дев'яти міських голів Одеси, В. В. Герасименко вказує на нагородження їх державними та іноземними орденами, медалями, відзнаками. Це вагоме доповнення до характеристики портрету очільників міста, але хотілося б, щоб дисертантка вказала на обставини, події, факти таких нагороджень, а не тільки констатацією «за службу і громадську діяльність».

- Доцільно було б дослідити таке питання: Чому одеські виборці надавали перевагу керівнику міської думи та управи з дворянського стану, а не як в інших містах – представникам купецтва? Відразу зазначимо, що певний аналіз переваг саме таких осіб дисертанткою проведено на сторінках 112-113, але це питання потребує ще детальнішого осмислення і аналізу.

До розділу 3.

- Розглядаючи ініціативи та пропозиції міських голів із питань організації роботи думи та управи, фінансової сфери, торгівлі, господарства, промисловості, правопорядку, пожежної безпеки, водогону, освітлення, міського транспорту, облаштування міста, після кожного підпункту варто

було б зробити підсумки дослідження зазначеної вище роботи дев'яти міських голів у цих сферах, а так розгляд проблеми діяльності міських голів в адміністративній, соціальній, економічній сферах у кожному підпункті залишився без узагальнення.

До розділу 4.

- Як і в попередньому розділі, дисертантка, розглядаючи ініціативи та пропозиції міських голів із питань культури, освіти, охорони здоров'я, після кожного підпункту не підсумувала їхню роботу.

- Варто було б чіткіше продемонструвати, які ініціативи та пропозиції міських голів були власними, а які виходили із погодженого рішення міської думи, були викликані потребами міста чи стали загальноросійською необхідністю, що витікала із завдань і повноважень міського самоврядування. Щодо Г.Г. Маразлі В. Герасименко таку позицію зазначає: «Значна кількість пропозицій Григорія Григоровича як міського голови, так і вплив на вирішення справ був здійснений шляхом власного спонсорювання різних освітніх, культурних, оздоровчих та благодійних проєктів» (с. 195).

- Доцільно було б простежити зв'язок зайняття тим чи іншим міським головою посади очільника міського самоврядування й керівництва в певних товариствах чи членства в них. Тобто, посада міського голови автоматично вимагала очолювати ті чи інші товариства, чи в яких випадках розглядувана дисертанткою постать уже керувала чи була членом товариств до зайняття місця керівника міста, і продовжувала цю благородну місію після залишення посади міського голови.

Безсумнівно, висловлені зауваження та побажання жодним чином не применшують ваги дисертаційного дослідження та наукових спроможностей дисертантки.

Висновки щодо дисертаційної роботи.

Кваліфікаційна наукова праця Герасименко Вікторії Вікторівни на тему: «Міські голови Одеси другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: просопографічний портрет», представлена до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю: 032 «Історія та археологія» є актуальною, завершеною науковою працею, що виконана на належному науково-теоретичному рівні з логічним та доступним викладеним матеріалом.

У роботі вирішено важливе наукове завдання, що полягає у комплексному історичному дослідженні у якості просопографічного портрету дев'яти міських голів Одеси другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

у рамках проблематики персоналізації історії міського самоврядування півдня України.

Високий дослідницький рівень наукової роботи, глибина використаного дисертанткою різного виду джерел, аналіз наукової літератури за напрямком дослідження, повнота розкриття теми дають підстави вважати, що завдання, які ставила перед собою В.В. Герасименко, успішно виконані й цілком втілені у висновках, які є обґрунтовані.

Враховуючи вищесказане, вважаємо, що дисертаційна робота В. В. Герасименко відповідає вимогам «Положення про здобуття наукового ступеня доктора філософії в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова» (нова редакція), затвердженого наказом ректора від 29 червня 2022 р. та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р., № 44 із змінами внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022 й заслуговує на присудження В. В. Герасименко ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

23 січня 2023 р.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри історії України та всесвітньої історії
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка

Марченко О. М.

Підпис канд. іст. наук, доцента Марченка О. М.

«ЗАСВІДЧУЮ»

Проректор з наукової роботи
доктор психологічних наук, професор
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка

Клочек Л.В.

«23» січня 2023 р.